

Handbuch Praktische Theologie. Hrsg. von H. Haslinger. Bd. 1-2. Mainz: Matthias-Grünwald 1999-2000. Bd. 1: *Grundlegungen* ss. 411; Bd. 2: *Durchführungen* ss. 547.

Teologia praktyczna jest dyscypliną z natury dynamiczną, gdyż jej przedmiotem jest działalność zbawcza Kościoła w aktualnych uwarunkowaniach. Specyfika teologii pastoralnej polega na tym, że czerpie wiedzę z dwóch rodzajów źródeł, a mianowicie z Objawienia Bożego i nauczania Kościoła oraz doświadczenia wspólnot religijnych i poszczególnych chrześcijan¹. Pierwsze źródło gwarantuje wierność wezwaniu Bożemu, natomiast źródło drugie zapewnia realizm wypracowanych modeli, programów i imperatywów działalności zbawczej Kościoła. Cel działalności pastoralnej został wyznaczony przez Jezusa Chrystusa i pozostaje zawsze ten sam. Natomiast zmieniające się uwarunkowania działalności kościelnej stanowią podstawę podejmowania nowych poszukiwań, mających na celu udoskonalenie duszpasterstwa. Ten cel przyświecał także Autorom recenzowanego dzieła. Wprawdzie w krajach języka niemieckiego opublikowano w okresie posoborowym już kilka podręczników teologii pastoralnej², jednak obecne uwarunkowania działania Kościoła wymagają świeżej refleksji i nowych rozwiązań pastoralnych. Proces twórczy w zakresie każdej szczegółowej dyscypliny naukowej nie znosi próżni, tym bardziej nie znosi jej na przełomie wieków i tysiącleci.

W powyższym kontekście należy odnotować publikację podręcznika teologii praktycznej pod redakcją H. Haslingera³. Imponujące rozmiarami dzieło jest rezultatem współpracy wielu Autorów z Niemiec, Holandii, Szwajcarii i Austrii, którzy wyszli z założenia, iż „zaniedbanie teorii prowadzi do totalitaryzmu w praktyce” (s. 15). Kontekst współczesnego życia chrześcijańskiego i duszpasterstwa nacechowany jest

¹ R. K a m i ń s k i. *Problemy dyskutowane w teologii pastoralnej*. „Roczniki Teologiczne” 48:2001 z. 6 s. 8.

² *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*. Hrsg. von F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber. Bd. 1-5. Freiburg im Br.: Herder 1964-1972; F. K l o s t e r m a n n, R. Z e r f a ß. *Praktische Theologie heute*. München: Kaiser–Mainz: Mattias-Grünwald 1974; P. M. Z u l e h n e r. *Pastoraltheologie*. Bd. 1-4. Düsseldorf: Patmos 1989-1990; J. M ü l l e r. *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*. Graz: Styria 1993; S. K n o b l o c h. *Praktische Theologie. Ein Lehrbuch für Studium und Pastoral*. Freiburg im Br.: Herder 1996.

³ Herbert Haslinger (ur. 1961) odbył studia teologiczne w Passau, Innsbrucku i Moguncji. W latach 1978-1987 zaangażowany był w pracę społeczną w stowarzyszeniach młodzieżowych. W latach 1984-1986 odbył służbę cywilną w warsztatach dla niepełnosprawnych Caritas Diecezji Passau. Następnie był przez dwa lata wychowawcą w kościelnym internacie, a od 1989 r. uczestnikiem i asystentem profesora na seminarium z teologii pastoralnej Uniwersytetu w Moguncji, gdzie w 1995 r. otrzymał promocję doktorską. W 1999 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego teologii i został docentem Uniwersytetu w Moguncji.

niespotykaną dotąd i nieprzewidzianą dynamiką zmian. Sytuacja niejednokrotnie wymusza na praktykach szybkie decyzje i konkretne rozwiązania pojawiających się problemów duszpasterskich. Nie zawsze niestety jest czas na pogłębioną refleksję i teologiczne uzasadnienie wprowadzanych zmian. Dlatego zadaniem teologii pastoralnej jest krytyczna analiza dzisiejszej sytuacji i zastanej, konkretnej praktyki duszpasterskiej. Tylko solidna, teologicznie pogłębiona teoria jest w stanie ustrzec działalność Kościoła przed totalnym chaosem, błędami, dezintegracją i anarchią.

Podręcznik składa się z dwóch tomów, z których pierwszy zawiera kwestie fundamentalne, drugi zaś szczegółowe rozwinięcia. T o m p i e r w s z y podręcznika składa się z przedmowy, wprowadzenia, czterech rozdziałów oraz podsumowania. We w p r o w a d z e n i u, napisanym przez redaktora naczelnego i jego sześciu współpracowników, została przedstawiona przyjęta w podręczniku koncepcja teologii pastoralnej. Redaktorzy widzą swoją pracę jako kontynuację odnowy Kościoła rozpoczętą na Soborze Watykańskim II. Nie chodzi im jednak o kolejną powtórkę z Soboru, lecz o refleksję pastoralną w duchu odnowy soborowej, uwzględniającą nową, znacznie zmienioną sytuację Kościoła, chrześcijaństwa, społeczności ludzkiej oraz świata na początku trzeciego tysiąclecia. Podręcznik nie odcina się od historii, ale zarówno historię, jak i przyszłość pojmuje jako zobowiązanie dla ludzi żyjących w teraźniejszości (s. 21).

Specyfiką recenzowanego podręcznika jest indukcyjne podejście do rzeczywistości kościelnego działania w kontekście postmodernistycznego społeczeństwa krajów zachodnich. Kontekstualna teologia praktyczna – jak deklarują w założeniach podręcznika jego Autorzy – bierze za punkt wyjścia doświadczenie ludzkie (s. 28). W pojęciu doświadczenia zamykają zaś wszystko, co stanowi o człowieku, ma wpływ na jego życie, myślenie, działanie, co go integruje z sobą samym, innymi osobami i szeroko pojmowanym światem. Tak rozumiane doświadczenie pragną oni wkomponować jako konstytutywną treść refleksji teologicznopastoralnej. Charakterystyczne w przyjętej koncepcji teologii praktycznej jest wintegrowanie Objawienia Bożego w doświadczenie ludzi. Autorzy recenzowanej pracy uważają, że nie ma opozycji między ludzkim doświadczeniem a Objawieniem Bożym, ponieważ zostało ono przekazane w historycznym doświadczeniu konkretnych ludzi. Podobnie jest zresztą z przekazem treści wiary chrześcijańskiej. Dopiero w ludzkich doświadczeniach teologia znajduje przestrzeń oddziaływania, w której mówienie o Bogu i artykulacja treści wiary osiąga zrozumiałość, zgodę i siłę przekonania (s. 29).

Twórcy podręcznika zdają sobie sprawę, że nieostre pojęcie doświadczenia wymaga czujności wobec ograniczeń, nieporozumień i niebezpieczeństw. W krytycznej refleksji teologicznopastoralnej nie chodzi o konformistyczne ustawienie praktyki życia kościelnego tak, by pozwolić ludziom „coś ciekawego przeżyć” lub zapewnić im repertuar efektownych akcji. Doświadczenie nie może być pojmowane jako nowy sposób integracji ludzi z treścią wiary i społecznością Kościoła wobec fiaska dotychczasowych form praktyki duszpasterskiej.

Autorzy prezentowanej publikacji preferują zasadę służby człowiekowi jako główną zasadę teologii i praktyki pastoralnej. Teologia w ogóle, a teologia pastoralna w szczególności, musi stale mieć przed oczyma człowieka, jego osobową godność wyniesioną do radykalnego poziomu. Dzisiaj nie można już sobie pozwolić, by odpo-

wiadać na pytania, których ludzie nie stawiają, a nie odpowiadać na pytania, które są przez nich zadawane. Diakonijny charakter teologii domaga się od teologów postawy skromności i służby. Skoro konkretni ludzie są uprzywilejowanym podmiotem teologicznej tematyki doświadczenia, odpowiedzialny teolog jest wezwany do rezygnacji z samozadawalającej fantazji tworzenia teorii teologicznej (s. 30). Musi natomiast zagwarantować sobie dostęp do indywidualnych i społecznych doświadczeń ludzi oraz wkomponować ich perspektywę percepcji rzeczywistości świeckiej i kościelnej w swoją refleksję teologiczno-pastoralną.

Horyzontem, który wyznacza przedmiot zainteresowania teologii praktycznej wedle przyjętych w podręczniku założeń, jest szeroko rozumiana praktyka człowieka żyjącego w teraźniejszości. Autorzy pragną jednak nie tylko w sposób krytyczny interpretować wciąż stojącą się rzeczywistość, ale także stawiać ją w świetle wiary chrześcijańskiej, by nie tyle określić uniwersalną dla wszystkich normę działania, lecz każdemu wierzącemu ukazać zobowiązanie, jakie wiara ze sobą niesie (s. 27). Wprawdzie Autorzy podręcznika stoją na stanowisku, że we współczesnej teologii praktycznej nie sposób uniknąć pluralizmu metodologicznego, to jednak sami preferują – jako główną – metodę indukcyjną, wyrażającą się w trzech krokach: widzieć, oceniać, działać (s. 31).

Rozdział *p i e r w s z y* (s. 37-121) rzuca światło na aktualną pozycję i rolę teologii praktycznej w całym systemie teologii oraz przybliża historyczną drogę ujęcia teologii pastoralnej jako „teologii praktycznej”. Następną kwestią jest miejsce i podmiot współczesnej refleksji teologiczno-pastoralnej. Ważnym zagadnieniem są sposoby postrzegania trendów panujących we współczesnym społeczeństwie, z których jako epokowe wyzwanie jawi się pluralizm. Ostatni paragraf tego rozdziału próbuje ukazać zręby współczesnej prakseologii w kontekście ogólnej teorii wiedzy.

Rozdział *d r u g i* (s. 123-197) prezentuje teologiczne podstawy przyjętej koncepcji teologii praktycznej. Najpierw przedstawiony jest człowiek jako mężczyzna i kobieta, jako podmiot swego życia w obliczu Boga. Zręby antropologii teologicznej pogłębione są następnie wizją i orędziem Królestwa Bożego, przyniesionym światu przez Jezusa Chrystusa. Kolejne trzy paragrafy tego rozdziału dotyczą eklezjologii posoborowej. Jest tu mowa o Kościele jako sakramencie danym dla świata, o pielgrzymującym wśród diaspory ludzie Bożym oraz o martyrii i diakonii jako konstytutywnych dymensjach chrześcijańskiej praxis.

Rozdział *t r z e c i* (s. 199-332) stanowi jądro pierwszego tomu, gdyż rozwija zasygnalizowane we wprowadzeniu metodologiczne drogi przyjętej koncepcji praktycznoteologicznej refleksji. Znajdziemy tu rozwinięcie nowej zasady teologii praktycznej, wyprowadzonej z pojęcia doświadczenia. W celu percepcji doświadczenia wskazane są dwie drogi postrzegania rzeczywistości, a mianowicie perspektywa podmiotów doświadczenia oraz zakorzenionych w kulturze nośników znaczeń. Ażeby poczynić kolejne kroki w refleksji pastoralnej na kanwie zastanych doświadczeń, uwarunkowań i działań, trzeba – zdaniem Autorów podręcznika – znaleźć metodologicznie uprawniony dostęp do rzeczywistości społecznej oraz wypracować zasady współpracy między teoretykami i praktykami, a także między teologią praktyczną a naukami humanistycznymi. Przy końcu pracy koncepcyjnej nad nową praktyką pastoralną musi pojawić się pytanie o kryteria i modele tej praktyki.

Rozdział c z w a r t y (s. 333-385) ukazuje pewne kontury, jakie musi przyjąć współczesna teologia praktyczna. Zostało to ukazane poprzez wyzwania stojące przed tą dyscypliną teologiczną w różnych polach jej zainteresowania. Chodzi mianowicie o współczesne wyzwania, jakie niosą społeczeństwo, człowiek, religijność, Kościół i teologia. Tom pierwszy zamyka synteza koncepcji teologii praktycznej, przedstawiona przez redaktorów recenzowanego podręcznika w formie jedenastu zwięźle sformułowanych, a następnie rozwiniętych tez (s. 386-396).

T o m d r u g i recenzowanego podręcznika składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów i zakończenia. We w p r o w a d z e n i u H. Haslinger zgłasza całym otwarcie dylemat, wobec którego stanął, poszukując zasady porządkującej zawartość treści drugiego tomu. Z jednej strony widział konieczność zerwania z zamkniętym systemem, ponieważ przestrzeń ludzkiego działania jest nieograniczona, z drugiej zaś tematyczna strukturyzacja jest konieczna w celu zachowania naukowego charakteru teologii praktycznej. Zastrzegając możliwość nieuwzględnienia wszystkich przejawów działania pastoralnego, Redaktor podręcznika zaproponował ostatecznie trzyczęściowy podział problematyki szczegółowej na podmioty i sytuacje życiowe, pola działania pastoralnego oraz podstawowe funkcje chrześcijańskiej praxis (s. 32).

Rozdział p i e r w s z y drugiego tomu (s. 35-184), dotyczący podmiotów działania pastoralnego z uwzględnieniem ich sytuacji życiowej, obejmuje aż jedenaście paragrafów. Pierwszy ma charakter ogólnego wprowadzenia w zagadnienie i dotyczy pojęcia duszpasterstwa jako troski o człowieka pojętego całościowo. Kolejne paragrafy podejmują problematykę duszpasterstwa katedralnego dzieci, ludzi starych, ludzi w wieku średnim, wspólnot życiowych, pracujących i bezrobotnych, kobiet, ludzi ubogich, obcokrajowców oraz ludzi niepełnosprawnych. Charakterystyczne, że nie wyodrębniono duszpasterstwa małżeństw i rodzin. Problematyka ta została wrzucona w katedralne duszpasterstwo kobiet i wspólnot życiowych. Ostatni paragraf dotyczy duszpasterstwa sakramentalnego, szczególnie zaś sakramentu chrztu i bierzmowania.

Pola ludzkiego działania, na których w ogóle możliwa jest refleksja pastoralna, przedstawia rozdział d r u g i (s. 185-378). Autorzy świadomie unikają stosowanego dawniej zacieśnienia problematyki teologii praktycznej do pól zinstytucjonalizowanej działalności duszpasterskiej, realizowanej wyłącznie przez hierarchię kościelną. Wyjście od doświadczenia ludzi wskazuje szerokie spektrum refleksji pastoralnej, począwszy od indywidualnego człowieka, a skończywszy na społeczności globalnej (s. 185). Paragraf wprowadzający w problematykę tego rozdziału jest próbą wykorzystania w teologii praktycznej teorii systemów społecznych Niklasa Luhmanna oraz teorii „świata życia” Jürgena Habermasa. Kolejne paragrafy przybliżają takie płaszczyzna działania pastoralnego jak: osoba, relacje międzyludzkie, grupy, wspólnoty – parafie, społeczeństwo i szeroko pojęty świat.

Rozdział t r z e c i (s. 379-510), traktujący o podstawowych funkcjach chrześcijańskiej praktyki, składa się z pięciu paragrafów. Najpierw podjęto próbę wydobycia nowych impulsów z bogatej tradycji teologicznej na temat genezy i wzajemnych relacji między podstawowymi funkcjami Kościoła. Kolejne paragrafy dotyczą już odrębnie poszczególnych funkcji. Refleksja na temat diakonii obejmuje teologiczne uzasadnienie oraz konkretyzację w postaci instytucji diakonijnych w Niemczech.

Austrii i Szwajcarii. Przepowiadanie ukazane jest jako przypomnienie tradycji Kościoła, w której zawarta jest ponadczasowa mądrość Boża, stanowiąca zobowiązanie również dla dzisiejszego pokolenia chrześcijan. Z wielorakich form przepowiadania konkretnie omówione zostało tylko kazanie. Następnie przedmiotem rozważań stała się liturgia, w której podkreślono symboliczne oddziaływanie rytów. Wyakcentowane zostały ponadto współczesne wyzwania stojące przed praktykami, a konkretnie omówiono duszpasterstwo sakramentu namaszczenia chorych. Do podstawowych funkcji działalności chrześcijańskiej zaliczono także koinonię, w której mocniej wyakcentowano zasadę solidarności społecznej niż budowanie wspólnoty Kościoła. Również tutaj znalazł się przykład konkretyzacji praktycznej, a mianowicie refleksja na temat funkcji kierowniczej we wspólnocie chrześcijańskiej.

Tom drugi kończy s u m u j ą c a r e f l e k s j a na temat przyszłości teologii praktycznej (s. 511-530). Podkreśla się tu ujawniające się dzisiaj trendy, które będą prawdopodobnie wywierać wpływ na kształt teologii praktycznej w przyszłości. Należą do nich: nowe religie i różnorodność religijna, indywidualizm i solidaryzm, globalizacja i potrzeba wspólnoty, racjonalizm i potrzeba transcendencji, wreszcie pluralizm i potrzeba wzajemnych więzi. Widać, że każde nowe zjawisko społeczne rodzi nowe potrzeby ludzkie, na które wspólnota chrześcijańska winna się starać odpowiadać adekwatnym działaniem. Autorzy przewidują, że w przyszłości teologia praktyczna jeszcze bardziej będzie musiała być blisko rzeczywistości człowieka w jego wymiarze indywidualnym i społecznym, a w działalności pastoralnej nastąpi wzrost znaczenia osobistej odpowiedzialności i kompetencji. Warto na koniec podkreślić, że każda autorska część podręcznika opatrzona jest wykazem najnowszej literatury przedmiotu, a cały podręcznik zaopatrzono w indeks rzeczowy i osobowy, co niewątpliwie ułatwia korzystanie z niego.

Niełatwo jest ocenić owoce pracy ponad trzydziestu Autorów zebrane na ponad 950 stronicach dwóch tomów recenzowanego podręcznika. Na pierwszy rzut oka uderza znacząca odmienność (w porównaniu z dotychczasowymi podręcznikami) stylu uprawiania teologii praktycznej. Indukcyjna metoda refleksji, wyprowadzona z doświadczenia ludzkiego, poprowadziła Autorów na mało lub w ogóle nieznanne obszary refleksji pastoralnej. Dla polskiego czytelnika szokujące jest pominięcie w strukturze podręcznika problematyki małżeństwa i rodziny albo umieszczenie refleksji na temat sakramentów w rozdziale o podmiocie i sytuacjach życiowych. Brak konsekwencji lub klarowności w podziałach materiału zauważa się w wielu innych miejscach, np. w paragrafie o liturgii szczegółowo omówiono tylko sakrament namaszczenia chorych. Konkretyzację praktyczną działalności pastoralnej autorzy potraktowali chyba świadomie w sposób wybiórczy i przykładowy, pozostając w swojej refleksji – tak w pierwszym jak i w drugim tomie – na pewnym poziomie ogólności. Przyjęta koncepcja teologii praktycznej, oparta na zasadzie doświadczenia, sprawiła, że jej cel widzi się w kształtowaniu takiej praktyki życia chrześcijańskiego, która zagwarantuje człowiekowi życie godne z innymi przed Bogiem (Bd. 1 s. 396). W moim przekonaniu na zupełnie odległy plan zeszła w świadomości Autorów perspektywa życia kościelnego. Przejawem tego jest nawet nazewnictwo. Rzadko w podręczniku używa się pojęć: Kościół, duszpasterstwo, działalność kościelna. Mówi się natomiast o praktyce chrześcijańskiej, życiu społecznym lub działalności ludzkiej.

Osąd krytycznego, ale również sprawiedliwego czytelnika nakazuje dostrzec szerokie walory recenzowanej pracy. Podręcznik jest przede wszystkim odpowiedzią na sytuację społeczną, eklezjalną i pastoralną w Europie Zachodniej. Dlatego Autorzy starali się uwzględnić wszelkie problemy i pytania tam stawiane. W tworzeniu tego podręcznika wykorzystali najnowsze osiągnięcia w dziedzinie teologii praktycznej, biblijnej i systematycznej, a także filozofii praktycznej, psychologii i naukach społecznych. Dlatego zgłosili wiele ciekawych rozwiązań i propozycji pastoralnych. Choć niektóre wydają się dziwne z perspektywy duszpasterza pracującego dolinami Odry lub Wisły, to nie znaczy, że nie staną się one kiedyś aktualne również w Polsce. Mądrość polega na wyprzedzeniu zachodzących zmian i przygotowaniu się na nadchodzące wyzwania. Wydaje się, iż tej zasady powinni się mocno trzymać przede wszystkim teoretycy i praktycy duszpasterstwa w Polsce.

Ks. Wiesław Przygoda